

SČÍTÁNÍ LIDU

K nejrozsáhlejším statistickým zjišťováním patří sčítání lidu, domů a bytů. Přináší velké množství cenných údajů, které nelze jiným způsobem efektivně zjistit. Přípravu, organizaci, provedení sčítání, zpracování a zpřístupnění jeho výsledků zajišťuje úřad na základě zákona.

Sčítání lidu v samostatném Československu navazovala na dlouhou tradici soupisů, konskripcí a sčítání, které se na území českých zemí konaly v různé periodicitě již od roku 1754.

15. ÚNOR 1921

První československé sčítání lidu a bytů se konalo k 15. únoru 1921 na základě zákona o sčítání lidu z 8. dubna 1920.

Obsah sčítání se v roce 1921 poněkud lišil od sčítání předválečných, opět však bylo sčítáno obyvatelstvo přítomné, a nikoli bydlící.

Současně byl proveden i částečný soupis bytů ve

28 aglomeracích, které měly alespoň 20 tis. obyvatel.

Kromě charakteristik souvisejících s ekonomickou aktivitou, gramotností a náboženským vyznáním byla k nejdůležitějším tématům řazena národnost. Na rozdíl od předválečného zjišťování národnosti na základě „obcovací řeči“ byla přijata definice národnosti, podle

níž *„národností jest rozuměti kmenovou příslušnost, jejímž vnějším znakem jest zpravidla mateřský jazyk“*. Tím se měla odstranit pro české a slovenské etnikum znevýhodňující definice národnosti určované podle „obcovací řeči“, která nahrávala německému jazyku. Odkaz příznání národnosti podle „kmenové příslušnosti“ navíc umožnil, aby se ke své

národnosti přihlásili i Židé nebo Cikáni, a to i tehdy, kdy nepoužívali běžně jazyk těchto národnostem vlastní. Nad otázkou a definicí „národnosti“ se vedly dlouhé diskuse. Ačkoli oficiálně existovala „československá národnost“, bylo možno zjistit počet obyvatel české a slovenské národnosti odděleně.

1. PROSINEC 1930

Další sčítání se uskutečnilo 1. prosince 1930. Obsah sčítání byl v několika směrech rozšířen. Z nových znaků zařazených do sčítání je třeba uvést šetření o minulém bydlišti sčítaných, pokud osoba nebyla sečtena v obci svého narození. Zjišťovalo se místo, odkud se sčítaná osoba přistěhovala do místa, kde byla nyní sčítána. V obsahu cenzu byla

i otázka na tělesné vady, která se již nikdy v dalších sčítáních neobjevila. Za nejvýznamnější je však považováno zjišťování údajů o plodnosti žen. Zjišťovala se však pouze plodnost manželská, tj. v současném či posledním manželství. Změnila se metodika zjišťování národnosti, která byla definována ve vazbě na mateřský jazyk.

1. BŘEZEN 1950

K prvnímu sčítání lidu po roce 1945 došlo 1. března 1950. Jelikož se současně uskutečnilo i sčítání bytů a domů a soupis zemědělských, průmyslových a živnostenských závodů, používalo se pro celou akci názvu „národní sčítání 1950“.

Toto sčítání bylo posledním zpracovaným za tzv. přítomné obyvatelstvo a bylo nadlouho posledním, při němž se zjišťovala příslušnost k církvím (otázka na náboženské vyznání byla opět zařazena až při sčítání 1991).

Jedním ze základních cílů sčítání v roce 1950 bylo postižení změn ve společnosti, k nimž došlo v důsledku 2. světové války: odsun německého obyvatelstva, reemigrace, přesídlení do pohraničních oblastí českých

zemí, změny v sociálním složení obyvatelstva. Sčítání mělo poskytnout i údaje o struktuře bytového a domovního fondu a mnohé další údaje, s jejichž pomocí by bylo možné popsat některé válečné a poválečné změny v národním hospodářství.

Podstatnou změnou oproti sčítání z roku 1930 pak byla nová definice národnosti, podle které se národností rozuměla „*příslušnost k národu, s jehož kulturním a pracovním společenstvím je sčítaný vnitřně spjat a k němuž se hlásí*“.

Sčítání v roce 1950 důsledně rozlišilo profesní a odvětvové hledisko při zjišťování povolání. Vznikly tak dvě nové klasifikace: odvětvová klasifikace a klasifikace profesní.

1. BŘEZEN 1961

Další sčítání na našem území se uskutečnilo k 1. březnu 1961 a poprvé bylo označeno jako „sčítání lidu, domů a bytů“ (SLDB). Poprvé v historii byly v rámci zpracování propojeny údaje o obyvatelstvu, domech, bytech a domácnostech. Celé zpracování cenzu bylo nově provedeno za trvale bydlící obyvatelstvo a zavedena byla nová koncepce tzv. cenзовých domácností, která se používala dalších 40 let. Údaje za bydlící obyvatelstvo umožnily následně založit a vést roční bilance obyvatelstva podle řady kritérií, např. podle rodinného stavu. Podrobné zpracování údajů o cenзовých domácnostech významně rozšířilo informace o struktuře rodin a domácností, o jejich veli-

kosti, umožnilo kvantifikovat rozsah vícegeneračního soužití, zjistit počty a složení neúplných rodin se závislými dětmi a umožnilo popsat způsob a podmínky bydlení. Oproti předcházejícím sčítáním se rovněž poprvé zjišťovaly a zpracovaly údaje o dojížděci do zaměstnání mezi okresy i do větších měst.

1. PROSINEC 1970

Novými zjišťovanými znaky při sčítání 1. prosince 1970 se staly rodné číslo, mateřský jazyk jako doplňující charakteristika k národnosti a v rámci zjišťování dojížděky do zaměstnání, škol a učení její frekvence, dále vzdálenost, doba a používaný dopravní prostředek. Důležité bylo sledování chtěného nebo nechtěného soužití cenзовých domácností v jednom bytě a dále vybavení domácností některými předměty dlouhodobého užívání. Počítačové zpracování výsledků za pomoci velkopacitního sálového počítače umožnilo velmi širokou publikaci údajů. Poprvé byly výsledky sčítání zpracovány i za tzv. základní sídelní jednotky (tj. lokality ve venkovském osídlení a urbanistické obvody ve vybraných městech).

1. LISTOPAD 1980

Čtvrté poválečné sčítání se konalo 1. listopadu 1980. K žádným podstatným inovacím v obsahu oproti předešlým sčítáním nedošlo. Detailněji však byly zpracovány výstupy. Za nové lze např. považovat prohloubení dat o plodnosti žen, třídění základních sídelních jednotek podle typů a velikostí a také směrové zpracování dat o dojížděci do zaměstnání (dříve bylo prováděno jen bilanční). Spolu se sčítacími formuláři byly domácnostem předávány k vyplnění registrační lístky, které sloužily k založení Centrálního registru obyvatel (CRO) při Ministerstvu vnitra.

3. BŘEZEN 1991

Poslední československé sčítání lidu se uskutečnilo 3. března 1991. Na základě mezinárodních doporučení přijatých Evropskou hospodářskou komisí OSN byla do sčítání znovu zařazena otázka na mateřský jazyk a na trvalé bydliště v době narození sčítané osoby. Zpracování bylo opět provedeno za obyvatelstvo trvale bydlících. Rychle se měnící společensko-politická situace po roce 1989 se odrazila v závěrečné fázi příprav sčítání, a to hlavně v obsahových a metodických změnách. Oproti sčítání 1980 došlo k některým změnám ve způsobu zjišťování a zpracování ekonomické aktivity a společenské skupiny. Po více než 40 letech byla do sčítacích tiskopisů zařazena otázka na ná-

boženské vyznání sčítané osoby. K zvláště výrazným změnám došlo v klasifikaci národností. V souladu s ústavním zákonem, jímž se uvozuje Listina základních práv a svobod, byla otázka na národnost ve sčítacím archu uvedena s vysvětlením: „*Rozumí se příslušnost k národu a je ponecháno každému, aby se svobodně vyjádřil o své příslušnosti podle svého přesvědčení*“. Sčítací arch umožňoval, stejně jako v minulosti, jakýkoliv zápis národnosti zcela bez omezení. Významně se však rozšířil počet národností, za které byly výsledky zpracovány. Mezi nimi byla také poprvé národnost moravská a slezská.

1. BŘEZEN 2001

Průběh prvního sčítání v novém tisíciletí, které se konalo k 1. březnu 2001, komplikovaly některé nově vzniklé skutečnosti, mj. i relativně velký počet osob a domácností, které využily možnost odevzdat sčítací tiskopisy na obecním úřadě nebo je doručily přímo na pracoviště ČSÚ – takových bylo asi 250 tisíc. Další komplikací byl nebývale vysoký počet těch, kteří byli sečtení mimo místo svého trvalého pobytu (téměř 750 tisíc osob). Vážné komplikace pro zpracování a publikování výsledků sčítání pak přinesly povodně v srpnu roku 2002, které zničily budovu ČSÚ v Praze. Naštěstí nedošlo ke ztrátě datových souborů, takže zpracování výsledků sčítání mohlo v provizorních podmínkách pokračovat.

Obsahově se sčítání 2001 výrazně nelišilo od roku 1991. Nově se zjišťovalo druhé zaměstnání a vybavení domácnosti počítačem, naopak byly vyřazeny otázky na vybavenost mrazničkou, pračkou nebo televizorem. Zásadní kvalitativní posun byl v pojetí územní přípravy, která byla založena na nově vytvořeném registru sčítacích obvodů. V rámci zpracování bylo poprvé v historii ruční pořizování dat nahrazeno optickým snímáním sčítacích formulářů.

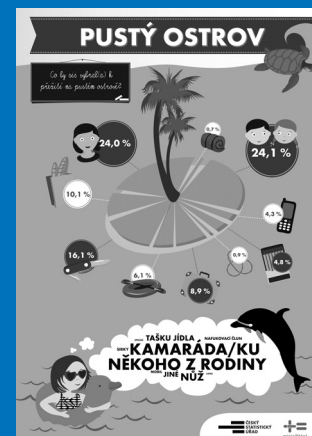

26. BŘEZEN 2011

Zatím poslední sčítání lidu, domů a bytů se uskutečnilo k 26. březnu 2011. Při tomto sčítání poprvé Český statistický úřad kombinoval tradiční metodu sčítání a využití registrů. Pro předvyplnění sčítacích formulářů a pro fázi zpracování byly využity údaje dostupné z administrativních zdrojů. Terénní práce, větší část zpracování i informační kampaň sčítání zajišťovali externí dodavatelé. Sčítací formuláře bylo poprvé možno vyplňovat také elektronicky na internetu. Novým prvkem sčítání bylo hodnocení kvality – věcné i statistické. Zásadní metodickou změnou bylo uplatnění kon-

ceptu obvykle bydlíčního obyvatelstva a zpracování informací o domácnostech pouze za domácnosti hospodařící. Obvyklý pobyt umožnil poprvé kvantifikovat i počet bezdomovců. Formuláře reagovaly na vývoj ve společnosti a s tím související legislativní opatření. Nově tak přibyl např. dotaz na registrované partnerství, v návaznosti na to byly zpracovány i údaje za partnerství osob stejného pohlaví. Při sčítání 2011 se již nezjišťovala vybavenost domácností. Ve sčítacích formulářích se neobjevily žádné otázky na vlastnictví osobního automobilu, rekreačního objektu, telefonu ani

dalších věcí. Z hlediska vybavenosti byla pro statistiku důležitá pouze otázka, zda má domácnost možnost využívat osobní počítač a připojení k internetu. Zodpovězení otázky na národnost a náboženské vyznání bylo stejně jako v roce 2001 dobrovolné. Rovněž stejně jako při sčítání 2001 bylo možné uvést příslušnost ke dvěma národnostem. V otázce na náboženské vyznání byla přidána možnost přihlásit se mezi věřící nehlásící se k žádné církvi ani náboženské společnosti.

MINISČÍTÁNÍ

Projekt Minisčítání vznikl v roce 2010 jako doprovodná vzdělávací akce v rámci informační kampaň Sčítání lidu, domů a bytů 2011. Jeho hlavním cílem bylo zvyšování statistické gramotnosti a zlepšení vnímání statistiky veřejností. Minisčítání přibližovalo zábavnou formou princip sběru, zpracování a využití statistických dat žákům 4.–9. třídy základních škol a studentům nižších ročníků víceletých gymnázií z celé České republiky. Na úspěšné Minisčítání 2010 navázal ČSÚ v roce 2012 a další ročník se uskuteční v roce 2015.